

УДК 32: 304.42
ББК 66.011.3

Олена Березовська-Чміль

ПОРІВНЯЛЬНО-ТИПОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА МОДЕЛЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

В статті проаналізовано класичні та новітні теоретичні підходи до дослідження моделей соціальної політики, узагальнено основні критерії їх типологізації, визначено особливості формування національної соціальної моделі.

Ключові слова: соціальна політика, соціальна модель, загальний добробут, соціальне піклування, соціальна безпека.

В сучасних політологічних дослідженнях спостерігається актуалізація вивчення моделей соціальної політики, особливостей їх формування та реалізації в світовій політичній практиці. Це зумовлено посиленням кризових економічних тенденцій, низькою ефективністю інституційних утворень та інтенсифікацією процесів формування та розвитку неформальних структур у соціальній сфері.

Найбільш ґрунтовні дослідження в даній сфері здійснили Г. Віленський, Ч.Лебо, Г. Еспін-Андерсен, Р. Мішра, У. Лоренц, Т.Тілтон, Н.Ферніс, В.Бейкер Р. Титмусс, Н. Гінсбург та інші.

В сучасних політичних умовах без сумніву актуальною є проблема аналізу формування моделі соціальної політики України, а також особливостей її оптимізації та адаптації нормативно-правової бази до європейських стандартів. Вагомим внеском в розробку даної проблеми є праці таких вітчизняних дослідників, як В.Собченко, А. Сіленко О. Скрипнюк, В.Куценко, В. Скуратівський, Л. Четвертікова, В.Співак О. Панкевич, С.Наумкіна. Н.Хома, Б.Гаєвський, Е. Гансова, С.Гончарова, О. Іванова, В. Степаненко, І. Яковюк, І.Козаченко, В.Ніколаєвський, О.Новікова тощо.

Метою даного дослідження є порівняльний аналіз моделей соціальної політики в політологічному дискурсі.

Будь-яка модель соціальної політики методологічно ґрунтується на ідеологічній основі, що включає підхід до вирішення гострих соціальних проблем та нівелювання ризиків.

Відомий шведський дослідник Г.Еспінг-Андерсен розробив типологію соціальної політики залежно від типу «ідеології» державного устрою, що включає в себе три типи, або «режими» так званого «пільгового капіталізму». Підставою для даної класифікації стала теза про те, що в різних країнах стратегії соціальної політики підрозділяються за певними внутрішньо інтегрованими ознаками, тому соціальні стратегії різних типів описують певні послідовності обставин і дій з огляду на сутність державного втручання, стратифікацію соціальних груп і межу, на якій ринок змінюється бюрократичним розподілом у процесі «бюрократизації».

Класифікація соціальної політики, запропонована Еспінг-Андерсеном, включає наступні три типи: ліберальний, соціал-демократичний і консервативний (корпоративний).

Ліберальний тип (притаманний англomовним країнам і Японії) характеризується прагненням держави до відділення соціальної допомоги від вільного ринку. Метою є скорочення бідності. Ліберальному типу властивий порівняно низький рівень «бюрократизації», досить високий ступінь стратифікації з точки зору різниці в доходах, і таке втручання держави, що полягає більше в регуляції ринку, ніж у забезпеченні або фінансуванні соціальних пільг. В ліберальному типі існують тільки два джерела

соціального забезпечення: ринок і родина. Держава покликана лише доповнювати ці канали, її втручання повинне бути тимчасовим і незначним.

Соціал-демократичний тип (скандинавські країни). Характеризується зрівняльним підходом до соціальної допомоги через надання стандартних наборів грошової і натуральної допомоги або певних наборів послуг. Мета – перерозподіл доходів.

При соціал-демократичному типі рівень «бюрократизації» високий, ступінь стратифікації навпаки низький, а регулювання й фінансування соціальних пілг відбувається при прямому втручанні держави. Скандинавську модель Еспінг-Андерсен ще називає «інституціональною», а однією з її важливих рис вважає принцип універсалізму. Універсалізм скандинавської моделі означає, що система соціального захисту рівною мірою поширюється на всіх жителів країни: багатих і бідних, корінне населення й мігрантів. Інша риса – сильний розвиток суспільного сектора економіки, особливо в соціальній сфері: соціальне забезпечення практично повністю перебуває в руках держави й муніципалітетів. Це означає державну охорону здоров'я, державну безкоштовну вищу й середню освіту, державне пенсійне забезпечення, суспільні бібліотеки, радіо й телебачення. Третя ознака – так звана тристороння угода між підприємцями, найманими робітниками й державою, що забезпечує своєрідний компроміс між капіталом і працею. І робітники, і роботодавці організовані в сильні й впливові корпоративні співтовариства, які ведуть між собою переговори з участю державних органів.

Консервативний або консервативно-корпоративний тип (переважно країни Західної Європи). Характеризується застосуванням класичної бісмаркової системи соціального страхування, прагненням до компенсаційного характеру допомоги за минулі заслуги. Мета – збереження життєвого рівня, досягнутого в працездатному віці. Сполучає в собі риси перших двох типів: яскраво виражену стратифікацію як за рівнем доходу (особливо у Франції), так і за соціальним статусом, при досить значному ступені «бюрократизації». Втручання держави полягає переважно в суворому регулюванні збиткових підприємств, а не у прямому державному забезпеченні. Держава здійснює соціальну підтримку лише в тих галузях, у розвитку яких вона зацікавлена, а рівень допомоги залежить від місця індивіда в ієрархічній структурі суспільства.

Аналізуючи концепцію Г. Еспінг-Андерсена, Н. Гінсбург додає ще одну ліберально-колективістську (британську) загального добробуту, що поєднує в собі риси соціалістичної і ліберальної [6].

Заслуговує на увагу типологія зарубіжних авторів Г.Віленського і Ч.Лебо, згідно якої можна виокремити дві моделі соціальної політики [10].

Першу умовно можна назвати залишковою. У цьому випадку соціальна політика виконує функції, які не в змозі здійснити ринок. Це обмежена за своїми масштабами й охопленням соціальна політика, переважно пасивна і має компенсаційний характер. Її концептуальні основи формуються під впливом ідей консерватизму. Типовим зразком даного варіанта (з певним ступенем умовності) є американська модель. Друга група – інституціональна. Тут соціальна політика відіграє найважливішу роль у забезпеченні населення соціальними послугами й розглядається як більш ефективний в соціально-економічному й політичному сенсах засіб, ніж система приватних інститутів. З концептуальної точки зору ця група найбільшою мірою зазнає впливу соціал-демократичної ідеології. Одним із типових її зразків є шведський варіант соціальної держави.

Обидві моделі розрізняються між собою не наявністю чи відсутністю тих або інших компонентів, а їхнім співвідношенням, а також ступенем державного втручання в соціальну сферу, роллю перерозподільних процесів, ступенем пріоритету соціальних

проблем у діяльності держави. Соціальна роль держави в усіх країнах світу перебуває в діапазоні між цими двома групами.

Британський вчений Р. Мішра додав до вказаних вище моделей ще одну-соціалістичну, що характеризується державним централізованим регулюванням всіх аспектів життя суспільства, високим рівнем зайнятості, функціонуванням універсальних безкоштовних соціальних програм [7, с. 101].

Також близьким до вказаного є виділення чотирьох основних моделей соціальної політики: консервативної, ліберальної, соціал-демократичної та католицької. Консервативна модель наголошує на важливості ринку та обов'язкового соціального страхування під державним наглядом, а за її основним положенням праця визначає подальше соціальне забезпечення. Ліберальна модель також акцентує увагу на ринку, однак вона передбачає соціальну політику залишкового типу, отже, відповідно до неї, центральний уряд несе – хоча й обмежену – відповідальність за соціальний захист усіх громадян. Основним принципом соціал-демократичної моделі є «універсалізм», тобто вона припускає, що соціальний захист є правом усіх громадян, яке забезпечується, головним чином, державним бюджетом. У католицькій моделі центральним елементом є суспільна допомога, а основну роль у ній відіграють сім'я та місцева громада, включаючи сусідів, церкву та громадські організації.

І. Козаченко та В. Ніколаєвський типологізують неоліберальну, соціально-католицьку та соціально-демократичну моделі соціальної політики [2, с. 19].

В свою чергу західні автори Т.Тілтон та Н.Ферніс виокремили три моделі: «соціального добробуту», «соціальної безпеки» і «соціального захисту». Згідно першої, соціальна політика спрямована на забезпечення рівних умов для всіх громадян, створення мережі соціальних служб, нівелювання різниці в доходах тощо. Друга модель передбачає ліквідацію бідності шляхом соціального страхування, створення умов для повної зайнятості населення. Третя модель орієнтована на забезпечення «рівних можливостей» та ліберальних принципів урядування, соціальна політика тут є лише засобом вирішення соціальних конфліктів, а видатки формуються за залишковим принципом [8].

Ще один підхід до типології соціальної політики запропонував У. Лоренц в праці «Соціальна робота в Європі, яка змінюється». Фактично доповнивши концепцію Г. Еспінг-Андерсена, він виокремив скандинавську, залишкову, корпоративістську та рудиментарну моделі [3, с. 31-37]. Особливість додаткової рудиментарної моделі полягає в тому, що соціальні функції переважно виконують недержавні організації.

Існує також типологія соціальної політики, заснована на інших підставах: типу базової дії (соціальна допомога, соціальне опікування, соціальне страхування, соціальний розвиток), типу суб'єкта соціальної відповідальності (патерналістська, солідарна, корпоративна, ліберальна моделі), типу відносин «держава – ринок» (адміністративна, добродійна, стимулююча моделі) [9, с. 5-6].

Більш радикальною є точка зору, згідно з якою у світі склалися, в основному, дві моделі соціального захисту: соціал-демократичної та ліберальної орієнтації. Однак у чистому вигляді вони не зустрічаються, оскільки всяка реально існуюча модель соціальної політики має змішаний характер.

Розмаїтість інститутів, форм і механізмів, що формують національні соціальні системи, особливості їхньої організації й функціонування, дозволяють не тільки виділяти додатково такі моделі, як латинська (католицька), рудиментарна (перехідна), патерналістська й низку інших, але й, у певному сенсі, вважати, що моделей соціальної політики населення існує у світі стільки ж, скільки й країн. Кожна держава формує відповідно до вимог й інтересів суспільства власну національну систему соціального захисту населення, обумовлену комплексом причин соціально-економічного характеру,

географічними особливостями, культурними й історичними традиціями, формою державного устрою, ступенем розвитку громадянського суспільства, а також моделлю соціальної держави й типом її соціальної політики.

Необхідно також зауважити, що формування моделі соціальної політики нашої держави має свою специфіку. На наш, погляд, Україна потребує корегування системи соціального захисту та формування власної моделі соціальної політики з урахуванням як зарубіжного досвіду, так і національних особливостей.

Українська дослідниця В. Собченко характеризує національну модель таким чином:

- за типом базової дії: соціальна допоміжність і соціальне опікування з елементами соціального страхування;
- за типом суб'єкта соціальної відповідальності: патерналістська модель з елементами солідарної;
- за типом відношення держава-ринок: адміністративна модель з елементами добродійної.

У той же час, вона слушно вважає, що доцільніше для України, з урахуванням сучасних тенденцій, як перспективну запропонувати таку модель соціальної політики:

- за типом базової дії: соціальний розвиток з елементами соціального страхування;
- за типом суб'єкта соціальної відповідальності: ліберальна модель з елементами корпоративної та солідарної;
- за типом відносин держава-ринок: стимулююча модель з елементами добродійної [4, с.17-18].

Таким чином, узагальнюючи різноманітні наукові підходи до вивчення моделей соціальної політики, можна виокремити такі основні критерії типології: суб'єкт відповідальності (ліберальна, корпоративістська, соціал-демократична), ступінь участі держави (благодійна, адміністративна, стимулююча), тип базової дії (соціальна допомога, соціальне піклування, соціальне страхування, соціальний розвиток).

Отже, більшість підходів до типології доповнюють класичні її моделі, а також утворюють так звані «гібридні» типи. Підсумовуючи, також зазначимо, що при розробці моделі соціальної політики необхідно враховувати традиційні ідеологічні концепції – лібералізм, консерватизм та соціалізм. Виходячи із цього, можна класифікувати прагнення різних секторів соціального життя, обумовлені специфікою певної стадії адаптаційного процесу.

Для прошарків і груп, що завершують процес адаптації, найбільш істотною проблемою є якомога повніша реалізація власних можливостей й інтересів, своєї соціальної активності. У цьому секторі соціального життя, відтворюється лібералізм – уявлення про мінімізацію втручання держави, про надання всім прошаркам номінально рівних стартових умов. Домінанта устремлінь даного сектора – прагнення до опори на власні сили й можливості і створення умов для самодіяльності й самоорганізації свого життя в різних сферах, насамперед – у соціальній. У цьому секторі відбувається самозародження й розвиток якісно нових суб'єктів соціального життя, що висувають нові вимоги до умов своєї реалізації. Тому адаптований сектор стає одночасно й простором, у якому формуються нові норми, зразки й стереотипи, які транслуються потім усьому суспільству, і взірцем, лідером, що надає динамізму соціально-економічному розвитку.

Враховуючи вимоги позитивної адаптації, потрібно будувати й концептуальні орієнтири соціальної політики щодо аутсайдерів – прошарків і груп, з різноманітних причин не здатних адаптуватися до нових вимог, які висуває соціальна реальність у

своєму динамічному розвитку. Для даного сектора головним є створення спеціальних соціально-економічних механізмів, які дозволять аутсайдерам включатися в процеси соціального життя, що забезпечать реалізацію їхніх потреб та інтересів. Для даних груп характерна також не лише наявність об'єктивних труднощів при зіткненні з новою реальністю, але й занижена самооцінка, що погіршує можливості мобілізації духовних і вольових ресурсів для включення у відповідні структури соціальної активності.

Перспективним напрямом подальших наукових розробок в дослідженні соціальної сфери є аналіз особливостей формування та вдосконалення української моделі соціальної політики в контексті європейської інтеграції.

1. Калов З. Особенности реализации моделей социальной политики / З.Калов, Ф.Куршаева, Л.Хациева // Современные проблемы науки и образования. - 2009. - № 2. - С. 106-108.
2. Козаченко І., Николаєвський В. Особливості еволюції соціальної держави та їхня ревалентність до українських реалій / Козаченко І., Николаєвський В. // Вісник Харківського Національного університету ім. В.Н. Каразіна. — 2010. — No 891. — С.19.
3. Лоренц У. Социальная работа в изменяющейся Европе. / У.Лоренц. — К.: Ассоциация психиатров Украины. - 1997. — 199 с.
4. Собченко В. Трансформація системи державного управління соціальним захистом населення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.01 / В.Собченко / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. — Харків. - 2005. — 19 с.
5. Esping-Andersen G. The Three Worlds of Welfare Capitalism/ G. Esping-Andersen. — Cambridge, UK: Polity Press. - 1990. — 266 p.
6. Ginsburg N. Divisionsof Welfare. A Critical Introduction to Comparative Welfare Policy / Ginsburg N. — London. - 1993. — 110 p.
7. Mishra R. Society and Social Policy: Theories and practice of welfare / R.Mishra. — Atlantic Highlands: Humanities Press. - 1981. — 221 p.
8. Normann F., Timothu T. The case for the welfare state. From social securitu to social equality./ F.Normann, T.Timothu. — Bloomington/London. — 1977.— p.3–21.
9. Swedberg R. On the Present State of Economic Sociology (1990s) / R.Swedberg // Economic Sociology — European Electronic Newsletter. 2004. — Vol. 5. — №. 2. — P. 2-17
10. Wilensky H. L, Lebeaux C. N. Industrial society and social welfare / Wilensky H. L, Lebeaux C. N. — NY. — 1958. — 220 p.

Analyzes developed approach to the typology of the social models. We study the differences between the basic models to find long-term benchmark for developing the national model of social policy.

Keywords: social policy, social model, the general welfare, social care, social security.

В статті проаналізовані класическіє і новішіє теоретическіє підходи к дослідванню моделей соціальної політики, обобщені основні критерии їх типологизации, определены особености формирования национальной соціальної моделі.

Ключевые слова: соціальної політика, соціальної моделі, общее благосостояние, соціальної призирение, соціальної безпека.

УДК 321.7:342.34:342.571

ББК 66.2

Сергій Дерев'яноко

ЕЛЕКТРОННІ ПЕТИЦІЇ ДО ОРГАНІВ ВЛАДИ УКРАЇНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Аналізується сутність електронної петиції як особливої форми колективного звернення громадян до органів влади, стан та перспективи запровадження її в Україні. Акцентується на спробах політичного маніпулювання та політико-правових механізмах захисту цього інструменту електронної демократії.

Ключові слова : звернення громадян, електронна демократія, електронна петиція, політичне маніпулювання